

УДК 94(477+438)“1921-1939”

ЛИТВИН М. Р.

<https://orcid.org/000-0002-4969-052X>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.33.2020.312-315>

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР ТРАГЕДІЇ

Середницький Я. Павло Шандрук. *Друга світова війна*. Львів, Каменяр, 2018. 278 с.

У радянську добу, як відомо, «забували» про те, що українці в роки Другої світової війни воювали не лише у Червоній Армії (понад 6 млн осіб). Зокрема у польському війську у вересневі дні 1939 р. служило понад 120 тис. українців; не менше 10 тис. уродженців Галичини і Волині (третину з них, ймовірно, становили українці), щоби вирватися зі сталінських таборів ГУЛАГу, наприкінці 1941 р. вступили до польської армії В. Андерса й воювали проти нацистів на фронтах Італії (з них півсотні українців загинули 1944 р. у битві під Монте-Касіно). Понад 7 тис. українців Закарпаття визволяли рідний край у формі Першого армійського корпусу Л. Свободи, сформованого 1942 р. у СРСР. На Західному фронті українці воювали у складі армій Канади (понад 35 тис.), США (5 – 10 тис.), Франції (7 тис.). Кількасот тисяч українців пройшли бойові лави Української повстанської армії і збройного підпілля 40-х років. Не секрет і те, що не менше 250 тис. українців воювали у різних німецьких частинах Вермахту (сформовані у Львові, Дніпропетровську, Сумах, Ромнах, Донецьку та ін.). Трагедія останніх полягала у тому, що вони змушені були боротися проти одного тоталітарного режиму в союзі з іншим, не менш злочинним.

Нагадаємо читачам і те, що десятки досвідчених наддніпрянців, старшин Армії Української Народної Республіки після поразки Української революції 1917 – 1921 рр. й ліквідації таборів інтернування прийнято на службу до польського війська. Серед них – уродженця Волині Павла Шандрука, донедавна командира 7-ї бригади Третьої залізної дивізії, начальника Генштабу Армії УНР.

Литвин Микола Романович, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (військово-історичних досліджень) Наукового центру Сухопутних військ, м. Львів.

© Литвин М. Р., 2020

Власне рецензована книга львівського науковця Ярослава Середницького реконструює військову службу і аналізує суспільно-політичні погляди цієї непересічної постаті, яка, здобувши досвід служби у кількох арміях, намагалася сформувати наприкінці Другої світової війни Українську національну армію.

У першому розділі книги показано стан військової освіти у міжвоєнній Польщі, розкрито етапи його служби у польському війську. Зазначено, що П. Шандрук 1929 р. закінчив Радіотехнічний інститут у Варшаві, який готував розвідників із дешифрування ворожих радіодепеш; після навчання 1936 – 1938 рр. у Вищій військовій школі, де українську мову викладав сотник Армії УНР, поет Є. Маланюк, служив у 18-му полку 26-ї піхотної дивізії у м. Скерневіце Лодзінського воєводства. У вересні 1939 р. полковник польського війська П. Шандрук командував 29-ю піхотною дивізією у битві під Томашевом. Відомий польський генерал Т. Кутшеба відзначив добру організацію оборони цієї дивізії, насамперед, вдале використання артилерії і резервів. За участь у цій операції польський еміграційний уряд у Лондоні після війни нагородив українця найвищою військовою відзнакою – Хрестом «Віртуті мілітарі». Втім, у ході цієї битви 26 вересня 1939 р. разом з іншими офіцерами бригади П. Шандрук був полонений німцями. Після звільнення з полону він замешкав у брата в Лодзі. Саме у цей час, у листопаді 1939 р., з метою захисту українського громадського і господарського життя у Кракові створено Український центральний комітет на чолі з професором географії В. Кубійовичем. Його активістами стали Президент Карпатської України А. Волошин, члени українських урядів доби революції Д. Дорошенко, І. Феценко-Чопівський, генерали і старшини Армії УНР, яких добре знав П. Шандрук, – О. Загородський, В. Куш, М. Омелянович-Павленко, Т. Омельченко, О. Олесь намагалися звільнити українців із гітлерівських таборів, відроджувати українське культурно-освітнє і церковне життя.

Далі автор розповідає про арешт 1940 р. П. Шандрука Варшавським гестапо, яке на той час ще координувало свої зусилля з органами НКВС СРСР. Лише завдяки зусиллям Президента УНР А. Лівіцького, який виріс у німецькій колонії під Одесою і добре знав високопосадовців у Берліні, П. Шандрука невдовзі випустили з гестапівської катівні. Того ж року А. Лівіцький затвердив план військового міністра УНР ген. В. Сальського, згідно з яким

1941 р. започатковано діяльність «Поліської Січі» під командуванням отамана Т. Бульби-Борівця. Натомість П. Шандрук залишається у центральній Польщі, де йому вдається влаштуватися на посаді директора кінотеатру у м. Скерневіце. Другий розділ книги присвячений життєвим перехрестям П. Шандрука у 1941 р., коли німецьке командування доручає йому сформувати у Румунії Український національний комітет, який мав забезпечувати пропагандистську складову наступу 11-ї німецької армії з Румунії на Україну. До цієї акції долучили також колишнього старшину Галицької Армії Г. Івановича, письменника і лікаря Ю. Липу, батько якого був комісаром Одеси у добу Української Центральної Ради. До речі, у Бухаресті 1940 – 1941 рр. жив і видавав журнал «Батаві» ідеолог українського націоналізму Д. Донцов. Автор книги зауважує, що якоїсь конкретної пропагандистської роботи у цей час П. Шандрук не виконував, окрім певних картографічних доручень. Німецьке командування, зрозуміло, не давало йому змоги зустрітися з тисячами радянських військовополонених.

У наступних розділах чимало уваги Я. Середницький приділяє творенню на початку 1945 р. за участю П. Шандрука Української національної армії, яка наприкінці Другої світової війни мала формуватися на базі 14-ї гренадерської дивізії Ваффен СС «Галичина». До армії також мала ввійти 2-га дивізія, яка складалася з двох українських бригад (мм. Бранденбург, Ратенав, Брілов). Основу 2-ї піхотної бригади склали вояки української допоміжної поліції з Генерал-губернаторства, переформовані в районі Праги. Утім, як свідчать спогади вояків УНА, німецьке командування не довіряло українським воякам, командувачу армії П. Шандруку вести самостійні бойові дії. Автор книги подає маловідомий широкому загалу читачів фактичний матеріал про фронтові бої Протипанцерної і 2-ї піхотної бригад 2-ї Української дивізії в Нижній Сілезії, Південній Австрії, а також на Східному фронті під Дрезденом проти 1-го Білоруського фронту і 1-ї армії Війська польського. Зазначено, що після капітуляції Німеччини лише третина уцілілих вояків-українців цих двох бригад вирвалися з червоноармійського оточення і після кількох днів виснажливого маршу і безперервних боїв форсувала Ельбу і здалася у полон американцям. Шлях відступу дивізії на захід 8 – 10 травня 1945 р. відображає картосхема та документальні світлини. Останні роки свого життя П. Шандрук провів у США, де помер 15 лютого 1979 р. і похований на українському цвинтарі Баунд-Брук.

До авторських заслуг слід також віднести подання великого емпіричного матеріалу про воєнні дії різних армій на українських землях, упорядкування бібліографії проблеми, біографічних довідок про військовослужбовців України, Польщі, Німеччини. Викличуть зацікавлення у читачів також десятки маловідомих документальних світлин із зарубіжних інтернет-ресурсів, насамперед Німеччини і Польщі, які не друкувалися в українській науковій літературі. Вказана книга доповнює аналіз окремих сюжетів фундаментальних студій львівського історика А. Боляновського про іноземні військові формування німецької армії в роки Другої світової війни.

На жаль, у рецензованій книзі є чимало повторів, другорядних сюжетних ліній, які відволікають від основної розповіді. Шкода, що автор фактично уникнув участі у науковій дискусії щодо колаборації/неколаборації українців у Другій світовій війні. Не подано авторське ставлення й розколу ОУН 1940 р., який не сприяв консолідації Українського визвольного руху в боротьбі проти гітлерівського і сталінського тоталітарних режимів.

І, насамкінець, декілька загальних міркувань. Нині науковий світ все більше звертається до мікроісторії, яка зорієнтована не на типовість, а на виключність, індивідуальність, що дає змогу відтворювати загальні та одиничні соціальні ідентичності, незвичні соціальні дії, насамперед ті, які відбуваються в умовах катаклізмів, обстановці конкуренції чи проявів солідарності. Саме у цьому руслі написана рецензована праця, яка дозволяє реконструювати життя конкретних людей в екстремальних умовах Другої світової війни.